

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՎԷՆՍԷՆԻ ԱՆՏԱՌԸ

Բ.

ԿԱՄի 2-րդ համարը ձեռնարկած էր Սարաֆեանի «Վեճսեմի Անտառը»ի վերատպումին, տալով անոր առաջին բաժինը: Ներկայ թիւով՝ կու տանք երկրորդ բաժինը, լոյս տեսած «Նայիրի» ամսագրին մէջ, Հալէպ, 1947-ին, թիւ 11-12:

Անտառին մէջ կան շատ մը ուրիշ աւելի մեծ լիճեր: Անոնցմէ մէկուն եւ մերթ միւսին կ'երթամ երբեմն: Մէկուն մէջ սիրահարներ կը թիավարեն: Միւսին շուրջ կերտեցին միջազգային քաղաք մը, որ փայլելէ յետոյ մարդոց բոլոր ճարտարութիւններով, անհետացաւ ի սպառ: Կը մնան թանգարան մը եւ կենդանաբանական պարտէզ մը միայն: Եկան ու անցան հոնկէ աշխարհի բոլոր հրաշալիքները առանց հետք մը ձգելու: Կը մնայ միայն կենդանաբանական պարտէզը: Ինքնաշարժները կ'անցնին լայն ծառուղիէն ու արուեստական ժայռին կատարէն կապիկներ կը ծափահարեն, զիրար կը ցնցեն, կը ճչան ու ոջիլ կը փնտռեն իրարու մագերու մէջ: Արջը կը սուզուի հեշտանքով աւազանին ջուրին մէջ: Առիւծը կը բանայ ու կը փակէ աչքերը, արհամարհական՝ գլուխը թաթերուն վրայ:

Եկան ու անցան աշխարհի բոլոր հրաշալիքները, Անկորի տաճարը, վիթխարի ու մղձաւանջային, արդի ճարտարապետութեան բոլոր գլուխ գործոցները, Ալճերիոյ գոց շուկաներն ու գորգերը, անուշահոտ իւղերն ու խոունկերն Արեւելքի, բոլոր բերքերը Ափրիկէի, Ասիոյ, Եւրոպայի եւ Ամերիկայի: Կու գային տեսնել զանոնք հարիւր հազարաւոր այցելուներ: Ու դրախտ մըն էր ծառերէն կախուած լուսարձակներով ու ձայնասփիւռներով: Սրճարաններ, պարասրահներ, թատրոններ, խանութներ, գեղարուեստական ու ճարտարարուեստական հարստութիւններ: Ճերմակ պատեր, մաքուր փողոցներ: Ամբողջ բերքը քաղաքակրթութեան, իր բոլոր խոստումները երջանկութեան: Անցան: Նիւթական պայմաններուն զարգացումը անբաւարար էր մարդուն որ պէտք ունի նաեւ հոգեկան դոհացման ու զարգացման: Կը սգայի այս պակասը ամայի լճափին վրայ:

Մարդերէն աւելի արդար երեւցան ինծի օր մը վայրի ըստած այդ անասունները: Լսեցի անոնց լացը: Առիւծներու գոռիւնները կը ճաթէին ժայռերու պէս, կտոր կտոր կը թաւալէին անտառին մէջ՝ մինչ մայրաքաղաքին բոլոր կողմերէն լսուող սիրէնները կու տային վտանգին ազդանշանը: Անոնք կ'անցնէին ծառերուն մէջէն կորկոններու պէս, զիրար կանչելէ վերջ թաղամասէ թաղամաս, կը մտնէին հորիզոնին արիւնին մէջ: Կը մօտենար հետզհետէ սաւառնակներու մոռնչը, մակընթացող ծովու մը դաժանութեամբ, մեքենական սղոցի մը թաւալումով, կտրտելով երկինքը: Թռչունները կը նետուէին ճիւղէ ճիւղ՝ աւելի սարսափահար երբ մորթուող եզան ազաղակով մը կը յորդէին սիրէններու կտրուած գլուխները: Կը փախչէին նաեւ կիները՝ հաւաքելով իրենց երեսաններն ու ձեռագործները: Ու ամայութեան մէջ, քանի մը վայրկեան սպասումէն յետոյ, կը պայթէր առաջին ուռմբը: Հսկայ հարուած մը տապարի: Կը դողային բոլոր ծառերը ու

կը տապալէր անոնցմէ մէկը ճշալով: Քաղաքին մէկ ծայրէն միւսը խոտոտող կարմիր լոյսերէն ոմանք կը թռչէին դէպի անտառը՝ ծառերուն կատարներուն քսուելով: Ու անոնք կը շատնային հետզհետէ քանի մուրը կը կոխէր: Կը դառնային աւելի վառ: Ոմանք կ'իջնէին ահաբեկիչ յամրութեամբ մը, մոլորակներու պէս, որ վար պիտի իյնային յանկարծ երբ փրթէր գիրենք բռնող չուանը, բաժնուէր երկնքին թաւալող գլանէն: Ուրիշներ, միշտ աւելի վարէն, հովէն տարուած՝ կը սաւառնէին անտառին վրայ, սփռելով իրենց մետաղային լոյսը: Ու կը պայթէր յանկարծ փոթորիկը: Ռումբեր՝ վերէն՝ իյնալով քաղաքին վրայ, հրեղէն ալիքներ՝ որոնց մէջ կը տատանէին շէնքերը, կ'ոռնէին տանիքները, կը շրջէին մուրին մէջ թափելով իրենց առած կրակը: Թնդանթիներ վարէն՝ որ հասնելով վեր, կ'անցնէին սաւառնակներուն քովէն՝ մոլորակներու թաւալումով: Հրափամփուշտներ, լուսարձակ գիծեր, ետեւէ ետեւ, արագ, անընդհատ, յարաճուն, շատրուանի մը ժայթքումով, կամ երամ երամ՝ հորիզոնէ հորիզոն: Առիւծներէն մէկը՝ խենթացած այս բոցերէն՝ կ'ոռնար երախը երկնքին բացած, կը նետուէր ու կ'իյնար իր որջը կապիկներու աշխարհէն զատող փոսին մէջ: Տեսայ եղջերուի մը արշաւասոյր վազքը՝ բացուող ու գոցուող լոյսերուն եղջիւրներուն փաթթուած: Տեսայ կապիկներուն ահաբեկ փախուստը ժայռին կատարէն վար ու ճերմակ արջ մը՝ որ քարայրէն ներս ու դուրս կ'երթեւեկէր անընդհատ, ջղային՝ խռով՝ երկնքին տարօրինակ փեթակէն ու հրեղէն հոլերուն մետաղահունչ թաւալումէն, բոցէ տարօրինակ ծառերէն որ կ'աճէին մէկ վայրկեանի մէջ մինչեւ երկինք ու կը տապալէին յանկարծ:

Դժոխք մըն էր Վէնսէնի անտառը: Անցան երկու սաւառնակներ իրար հալածելով: Ու ծառերը կը լուսաւորուէին անոնցմէ մէկուն պոչին կառչող բոցէն եւ կը ծակծկէին փամփուշտներու տարափէն: Մետաղէ կտուցները կը զարնուէին ճիւղերուն, կը կոտրէին զանոնք, կը թափէին տերեւները: Ամբողջ մտածումս էր, այդ պահուն մտնել հողերուն խորը: Խլուրդները աւելի բախտաւոր էին: Գազանները իրաւունք ունէին վախնալու մարդերէն: Անոնք, դարէ դար՝ իրենց դարգացուցած մահացու գործիքներով կրնային օր մը օգը հանել ամբողջ երկրագունդը: Աւա՛ղ: Վասնզի գեղեցիկ էր նոյն ատեն տեսարանը: Կը տեսնէի երկնքին մէկ կողմէն միւսը նետուող գունաւոր գնդակներ ու հէթաթային էակներ ամպերուն մէջ, պարուհիներ, վարդեր ու մուրին մէջ դարձող լուսավառ կարուսէլներ: Տեսողութիւնս էր սխալ: Ինչ հրաշքներ կրնար գործել գիտութիւնը, եթէ իր բոլոր գիտերը գործածէր բարութեան: Ապաստանելով քարէ կամրջակի մը տակ, կը նայէի անընդհատ,

խորհելով թէ անցած էր այլեւս շրջանը անկախութեան ձգտող մեր եւ ուրիշ պղտիկ ազգերու յոյսին: Հսկայ կայսրութիւններու դարն էր որ կը բացուէր: Եւ աշխարհը կ'երթար դէպի կործանում, եթէ հաշտութեան եզր մը չգտնէին անոնք իրարու հետ: Նախընտրելի էր նոյնիսկ որ անոնցմէ մէկը կամ միւսը յայտարարէր համաշխարհային պետութիւն մը, դաշնակցութիւն մը բոլոր ցեղերու, որպէսզի խաղաղութիւն ըլլար մարդոց հոգիներուն մէջ: Դաշնակցութիւն մը բոլոր ազգերու: Պղտիկները այսպէսով, պիտի ունենային իրենց տեղը՝ իրենց հասակին չափով: Կը տեսնէի քաղաքական ու գիտական արժեքախիստեան հրէշներու դարը: Ու երկիրը, որ գրաւուած, ինկած էր անոնցմէ մէկուն թաթին տակ, ու իմ պղտիկ ժողովուրդս որ բազմաթիւ անգամներ, դարերն ի վեր, բարձրացեր էր դէպի յոյսը եւ ինկեր, կը յուզէին զիս այս պահուն, որովհետեւ անոնք, պիտի ապրէին այսուհետեւ մեծերուն կամքով միայն ու հրաժարելով հայրենասիրութեան մը աւանդական ըմբռնումէն եւ անկախութենէն:

Ու այս դառնութիւնս մնաց, Փարիզի ազատագրութեան օրերուն ալ, երբ դարձեալ ինկայ անակնկալ կերպով ծառէ ծառ կռուողներու միջեւ: Տկար մը, ուժովներու օգնութեամբ կը վտարէր զինք գերութեան մատնող հրէշը, հօօրներէն մէկը որ քայքայուելու վրայ էր: Բայց այդ յաղթանակը չէր խանգարուեր զիս, որովհետեւ կը տեսնէի արդէն ուրիշ հրէշի մը շուքը անոնց վրայ: Փամփուշտները կը սուլէին, կը սլանային իժերու նման, կը խրէին ծառերուն ու հողերուն: Հողին կառչած դարձեալ (ի՛նչ հակասութիւն գոյութեան պահպանման այս բնազդին, յուսահատ մտածումիս եւ հրճուանքիս միջեւ), տեսայ հրասայլեր որ կու գային անտառին խորէն, տապալելով, ճգմելով, պատռտելով ծառերը: Գազաններէն աւելի գազան: Ամրան արեւոտ օր մը, տեսնելու համար տարբերութիւնը կանաչին ու հրացիներէն ժայթքող կարմիրին: Ու կռիւէն վերջ, անտառին մէջ ինկած դիակներուն արիւնը՝ խոտերուն վրայ կը վերածէր այդ տարբերութիւնը ցայտուն ու խոռովիչ ողբերգութեան:

Ահա պատերազմներուն փառքը: Ահա ասպետներու հպարտութեան յիմարութիւնը: Յաղթանակը՝ իրենց մեղքը: Ու բոլոր ժողովուրդներու առասպելները կը փայլէին այդ մեղքով, արիւնով ու շքեղացուած, տասնապատկուած խեղճութիւններով: Հայրենասիրութեան ըմբռնումը չունէի երբ պղտիկ էի: Չունէի նաեւ երկրէ երկիր սահմաններու գոյութեան գաղափարը: Ու պատմութեան գիրքը կը մնար դասագրքերուս ամենէն վերացականը, անհասկնալին: Ու կ'այսպէսեմ ատոնք բոլորը, հիմա որ կ'ըմբռնեմ ոճիրներու վրայ

դրուած անոնց հիմը: Այսպանելի՝ բոլոր աշխարհակալութիւնները որ ոտքի ու սուրի տակ կ'առնեն ժողովուրդներ, մինչեւ որ քիչ քիչ քայքայուին իրենց մեծութենէն, շոյալութենէն ու ցոփութենէն, իյնան իրենց կարգին: Այսպանելի՝ բոլոր բռնակալները, ու քաղաքական ու կրօնական բոլոր ճշմարտութիւնները, որ կ'անցնին միլիոնաւոր զոհեր ձգելէ վերջ, տեղի տալով նոր ճշմարտութեան մը առջեւ: Ու կը լեցուէին աչքերս տեսնելով կանաչութիւնը կարմրած՝ յիմար, միամիտ ու խաբուած արիւններով, մինչ ծառերը կը տատանէին կշիռի մը նժարներուն պէս: Ամէն պատերազմ, ամէն յեղափոխութիւն կը խաբէր վերջինը ըլլալու խոստումով մը: Եւ ան որ կը տեսնէ այդ խոստումներուն նենգութիւնը, կը տեսնէ նաեւ զալիք պատերազմները ու ոչ մէկ հաւատք ու յոյս արմատ կը նետեն իր մէջ: Ու իր տիրութիւնն ու գութը կը դառնան ցասում՝ մարդոց կամաւոր կերպով ընդունած այս անհեթեթութեան առջեւ:

Որ այսպէս, այդ օրը կը տեսնէի թէ ցեղս եղած էր նուազ անհեթեթը բոլոր ցեղերուն մէջ: Տառապած էր ան այս բոլոր յիմարութիւններով ու սրբութեան մը հասած: Չէր երազած աշխարհակալութիւններ ու տիրութիւն, ու վեհանձնութիւն ունեցած էր իր քանի մը յաղթանակներուն մէջ ալ: Ու ան իր պզտիկութեան եւ անյայտութեան մէջ՝ եղած էր առաքելական, մեծ, բերելով դարերն ի վեր միակ գեղեցիկ ճշմարտութիւնը, մարդոց եղբայրութիւնը: Ու իր այս առաքելութիւններով տուժած՝ խաբուած, ջարդուած իր անկեղծ ու միամիտ խանդավառութիւններուն համար, ան դարձաւ իրանս ի վեր բարձրացող բողոք մը, արդարութեան կարօտի յուզում մը, վիշտ մը որ հետզհետէ դարձաւ ցասումներուն դաժանը: Կ'երազէի ահաւոր ուրախութիւնը աշխարհի քանդումին: Կ'ուզէի տեսնել քաղաքակրթութեան սնանկութիւնը, ինքնաքայքայումը: Պիտի հաւաքէի այն ատեն մեր մեռելները անտառին բոլոր կողմերէն, պիտի անցնէի անոնց առջեւ եւ պիտի առաջնորդէի զանոնք դէպի աւերակները երբեմնի գոռոզ ոստաններուն: Ու իրիկունները, երկար պտոյտներէ վերջ, մենք պիտի նստէինք աւերակներուն վրայ, եւ աշխարհի բոլոր սնափառ աշխարհակալներուն դանկերուն խարոյկին, եւ ժողովուրդներու մոխիրի ծովուն առջեւ՝ մենք պիտի երգէինք երգը ունայնութիւններուն ու մահը աւերիչ տգիտութեան...

*

Վէնսէնի անտառը կը միանայ իր անունով դղեակի մը՝ որ իրմէ դուրս կու գայ ընդծովեայի մը պէս: Ան տուած է իր կանաչը նոյնիսկ անոր տանիքին ուր կը բուսնին թուփեր ու խոտեր: Կանաչի կը զարնեն

աշտարակին քարերն իսկ որ կը փայլին միջնադարեան տիրութեամբ: Դղեակը կը ճեղքէ ամպերը: Իր կատարէն կ'երեւայ ամբողջ մայրաքաղաքը, անսահման ծովը տուններուն: Դադրած այլեւս պահակը ըլլալէ անոնց, այս բերդը կը կենայ հիմա պատմական վիպական մը պէս: Ի՛նչ կռիւներ: Քարերը, պատուհաններուն երկաթէ ձողերէն հոսած ժանգերով, կը յիշեցնեն թափած արիւնը: Հալած, մաշած տեղ տեղ՝ անոնք կը տիրեցնեն իրենց ապագայ աւերակի պատերով: Վերջին ռումբ մը վար առած է յաղթ պատերէն մէկը: Ու դղեակին շուրջ փորուած փոսը, ուր, ջուրին տեղ, կ'աճին բանջարեղէններ, կը մտնէ ներս, կը միանայ բակին: Հսկայ վէրք մը: Խորը կէս այրած եկեղեցի մը՝ ուր ծունկի՝ կ'աղօթէին ջահակիր իշխաններ ու ասպետներ: Կը լսուին տակաւին սէրէն յուզուած սրտերը գեղեցիկ իշխանուհիներու: Ու կը սարսռան տանիքին վրայ աճած խոտերը, մինչ կը դողան լուսինին ճառագայթները մարտկոցներու մէջ՝ ուրկէ կ'արձակէին նետերը: Զօրանոց մըն է հիմա բերդը ու իրիկունները երբեմն կը բարձրանայ զինուորի մը նուազարանին տխուր երգը, կը փայլի մեռելի մը ոսկի ակռաներուն պէս: Մեռելներուն մէջ կան ականաւոր բանտարկեալներ: Անցած, ձգած իրենց անունները քարերուն վրայ: Նոյնիսկ իր դարը հեգնանքով խռովող փիլիսոփայ մը: Կան թշնամիներ որ գրաւեցին այդ դղեակը ու զնդակահարելէ եւ փոսին մէջ թաղելէ յետոյ հարիւրաւոր պատանդներ, թաղուեցան իրենց կարգին՝ իրենց զոհերուն քով, պարտութեան օր մը: Փախուստի այդ օրերուն, դղեակին խորերէն, բռնուեցան քանի մը գերիներ որոնց վախն ու դալկութիւնը արհամարհելի կը դարձնէին իրենց երբեմնի գոռոզութիւնը: Աշտարակին կատարը ելած ու իջած են բազմաթիւ դրօշներ, բոլորն ալ յաւակնոտ եւ սակայն մէկ առ մէկ սուզուած, պատմութեան մէջ: Խօսքը վերջինինն է: Ու ան հպարտութեամբ կը ծփայ՝ նիզակի մը ծայրը: Ու դղեակի կողքին, որ թանգարան մըն է, կեցած է փախչողներէն մնացած հրասայլ մը, անճանաչելի իր կծկտած, ժանդոտած ու ծռած երկաթներով: Թռչունները կը մտնեն ու կ'ելլեն թնթանօդին փողին մէջ՝ որ ատեն մը կ'ոռնար շրջակայ տուններուն վրայ, Եւրոպայի մէկ ծայրէն միւսը անցնելէ, կրակ ու մահ ձգելէ յետոյ: Առջեւէն, պողոտայէն կը սուրան կառքերը: Կը շարունակուի կեանքը, կը հոսի:

*

Գթառատ ծառաստան մըն է ամառը Վէնսէնի անտառը, տանս ետին, զինուորական հիւանդանոցի մը շուրջ: Իր ծառերը կը սահին հիւանդներուն եւ զինուորներուն տենդավառ երազին մէջէն, մխիթարելու համար զանոնք բնութեան բառերով, որպէս զի չարթնան

անոնք իրենց անօգուտ գոհարեման ցաւով, իրենց կտրուած թեւին կամ ոտքին կարօտովը: Անոնք կրնան տեսնել իրենց թեւն ու ոտքը քարիւղի արքայի մը կամ սեւ շուկայէն հարստացողի մը ձեռքին մէջ եւ կրնան աղաղակել քարերը ցնցող տխրութեամբ: Ամէն կէս գիշերէ վերջ՝ կը լսեմ յօշոտուող թռչունի մը ճիչը: Ու աղերսական այդ կանչը կը խրի սրտիս դաշոյնի մը պէս: Կ'ելլեմ երբեմն անկողինէս, կը մօտենամ պատուհանին, տուամին՝ որ կը յիշեցնէ միշտ ինծի ուրիշ ողբերգութիւն մը, զանգուածային ոճիր մը ու ոչինչ կը տեսնեմ: Ոչի՛նչ: Կը լռէ աղաղակողը: Կը վերահաստատուի թաւշային լռութիւնը: Տկարը գերծ է հետաքրքրութենէն: Աշխարհը յոգնած է մեր ժողովուրդին ողբը լսելէն: Մենք իսկ յոգնած: Ու գեցիք պայքարիլ ու չգիտցանք կազմակերպել այդ պայքարը: Տուինք աշխարհի ամենէն մեծ հերոսները եւ սակայն անոնք եղան լեռներու արծիւներ միայն, քաջ անհատական արարքներով: Չեղանք միակտուր ծառացումը, միակտուր վրէժը: Ու վատութեամբ տարինք մեր կէսին ջարդը, դաւաճանութեամբ, անկարողութեամբ:

Տնակ մը կայ այս պարտէզին մէջ: Տարիներով կարծեցի թէ մեռելներու յատուկ շէնք մըն էր ան: Գիշերները կը լսուէին քայլեր անոր շուրջ: Կը բանային դուռը, կը քաշկռտէին պարկի նման բան մը: Կը ճչային դրան ծխնիները: Օր մը շարժեցի խնդուքը ծանօթ բօխչկի մը: Անկէ ի վեր գիտեմ թէ դեղերու շտեմարան մըն է ան: Հիւանդանոցին մէջ կայ հայութենէ ելած հայուհի մը, կիներ ֆրանսսացի պաշտօնեայի մը: Կայ իր երիտասարդ զաւակը՝ որ հայերէն բառ մը չունի բերնին մէջ: Կայ նաեւ հայ վիրաւոր մը, որ չի գիտեր թէ յանուն ինչո՞ւ կ'ուռած է: Պիտի մեռնի ու կ'ուզէ մեռնիլ այն ժամուն՝ երբ չէնքին միւս ծայրը բնակող պէրասէր բայց սրտաբուխ հայուհին կ'այցելէ իրեն: Չհասաւ փափաքին: Հիւանդանոցը մերժեց պահել զինք մինչեւ մահը...

*

Յաճախ կ'արթննամ գիշերները: Անիծուած է կարծէք քունս: Ամէն երազ խենթութիւն մըն է: Իմ երազներս ամէն խենթութիւններէ աւելի խենթ են: Կ'արթննամ իրականութեան մէջ փնտռելու համար անդորրութիւն մը, ապահովութիւն մը, որոնց համար դարձեալ կը փախչիմ իրականութենէն, կը փորձեմ սուղուիլ քունին ու երազին մէջ. եւ չեմ կրնար: Կ'արթննամ բաբախող սրտով: Սիրտ մը որ փրթիլ կ'ուզէ ինչ, կայմը ցնցող առաքաստի մը պէս, իր ոտքին կապը քաշող բազէի մը նման: Սիրտ մը՝ որ ինկած է վրաս, զիս առած իր զազանի թաթերուն տակ: Մտածումս իսկ անկարող է հանգստացնել զայն: Ան տառապողն է եւ տառապեցնողը: Խղճմտանքի ձայնը բոլոր

սխալներուս ու մեղքերուս ու յիմարութիւններուս ձգած
աւերակներուն տակէն: Բողոք մը՝ մտածումիս բռնակալ կաշկան-
դումին դէմ: Վախ մը՝ այդ բռնակալէն: Զայն քանդելու ցասում մը:
Սերմ մը՝ սերունդներէն եկող, ինծի օտար եւ սակայն ամենէն հարա-
զատ մասս: Խաթարուած նաեւ կեանքով ու մտածումներով:

Բաժնուած այսպէս երկուքի, գիշերուան լռութեան մէջ, կէս քուն
ու կէս արթուն՝ ես կ'ենթարկուիմ չարչարանքներուն ամենէն մեծին:
Քրտինքը կը հոսի ճակտէս, կուրծքէս: Մինակ՝ աշխարհին ծայրը,
լքուած բոլորէն, կը նմանիմ մահապարտի մը՝ որ կ'անգիտանայ իր
մեղքը: Ու քամին, ու ծառերուն խարշափը խաւարին մէջ, կը դառնան
դաժան՝ կառափնատի մը բարձրացման աղմուկին չափ: Ժամն է՝ երբ
բոլոր հակասութիւններս կու գան, կը զարնուին իրարու: Ժամն է որ
Սփիւռքի ծնունդը կ'ապրի իր ամբողջ ողբերգութիւնը: Կը ցնցեն
յիշատակները գիւս, կը հալածեն, կը հեգնեն, կը վերածեն ոչինչի:
Ընկերներս, մեռնողները, մեռան զիս ուրանալով: Ողջերը կը ծածկեն
դատաստան մը: Մե՞ղք մըն է անձնականութիւնը: Կ'արհամարհեմ զիս
դատողները: Եւ սակայն կ'ուզէի վայելել անոնց վստահութիւնն ու
համակրանքը: Հոգ չէ՞ գրելու կորովիս ու տառապանքիս զաղտնիքը:

Եւ ահա, կ'ատեմ ես զիս այս գիտութեանս համար: Ո՞ւր է այդ
բոլոր կորովներէն ու տառապանքներէն վերջ իրական անձնականու-
թիւնս: Երբեք քաջութիւնը չունեցայ պոռալու մարդոց երեսին այն
ինչ որ կը մտածեմ իրենց մասին: Երբեք չխօսեցայ թաքուն տենչերէս:
Ու կը զղջամ, կը տառապիմ երիտասարդութեան քանի մը միամիտ
զեղումներէս, արուեստագէտը դարձնելու համար աւելի իրական:
Կեանքը խաղ ու խորամանկութիւն էր: Խաղ ու խորամանկութիւն էր
արուեստը: Խաղ ու խորամանկութիւն էր խելքը, ամբարում մը օտար
տարրերու ի վնաս մեր իրականութեան:

Օ՛ր իմացականութիւն, դառնութեան բաժակս:

Եւ անով էր միայն որ կարելի էր մաքրուիլ, գիտակցութեան
հասնիլ, բուժուիլ, խաղաղիլ: Իմացականութիւն պէտք էր ուրանալու
համար իմացականութիւնս: Ո՞ւր եմ: Վիհի մը առջեւ, խաւարին մէջ
ու վիհէն եկող փորձութեան մը դէմ: Լքել մտածումներս, դառնալ
մարդ բոլոր մարդոց պէս: Արգիլուած է մեզի դուրս դալ մարդկային
պայմաններէն: Ինչո՞ւ յամառիլ այն ատեն: Ունայնութիւն մը չէ՞, ի
վերջոյ, պատրանք մը չէ՞ այն որ կը բխի մեր ուղեղէն, մեր վերջին
հպարտութիւնը: Այնքան ուղեղներ եկած, անցած ու մոռցուած են
դարերուն ետին: Կ'արժէ՞ տառապիլ: Բայց այս ուրացումն իսկ
տաժանք մըն է: Ու գիտեմ որ անկարելի է հասնիլ փրկութեան հազիւ

զայն տեսնելէ վերջ իսկ լերան կատարէն: Մովսէս խորտակեց իր տախտակները: Ու այդ անկարելիութեան առջեւ՝ չկայ Տէր մը՝ որուն կարենայի ըսել. «Հա՛յր, մի լքեր զիս...»: Զկայ իմաստութիւն մը նաեւ որուն մէջ կարենայի գտնել ասպատան մը: Բոլորն ալ մտքի խաղեր, անհամապատասխան ինծի: Անհամապատասխան՝ այն որ կ'ուրանայ մարմինը, հաւատալով միայն հոգեկանին, եւ որուն վերացական բառերը սակայն կը մատնեն միշտ միւսներուն իրականութիւնը, անհամապատասխան՝ այն որ կ'ուրանայ մարդուն բանականութիւնը վերածելու համար զայն անասունի մը: Անհամապատասխան՝ այն որ անբաժան կը համարէ միս ու հոգի: Անհամապատասխան՝ Պուտտային ժպիտը: Ամբողջ երջանկութիւնը հրաժարման մէջ չէ, ոչ ալ զիտակցութեան: Ու ի՞նչ պիտի ընէին մարդիկ եթէ բոլորն ալ ժպտէին: Պիտի դադրէին գոյութիւն ունենալէ ժպիտին պատճառներն իսկ: Այդ ժպիտը, իր գոյութեան համար՝ պէտք ունի ուրիշներու յիմարութիւններուն ու դժբախտութիւններուն՝ որոնց վրայ կը ծփայ ան լոյսի մը պէս: Անհամապատասխան՝ այն որ կը ճառէ գերմարդէն եւ սակայն մարդերը կը մղէ դէպի դադանութիւն: Ահա վերջին պատերազմէն առնուած դասը: Պզտիկ են բոլոր անոնք որ կը տիրեն ուրիշի մը վրայ, անասնական, նիւթապաշտ, գոռոզ, սնափառ: Իմացականութիւնը պէտք է ըլլայ այն ուժը որ կ'արհամարհէ աշխարհիկ ուժը: Ես երազեցի մեր խելքը վեր նաեւ աստուածներէն զորս տապալէցին, այլասէրներէն որոնց նենգութիւնը տեսանք, Աստուծո՛մէն՝ զոր ստեղծած են մարդիկ համաճայն իրենց փափաքներուն, անոր տալով սահմանափակ կերպարանքը մարդու մը, դաժան ու բարի՝ վրէժխնդիր ու հասանք, ծնունդը հակասական ու անպարկեշտ կրօնքի մը:

Ժամերով, մտածումներուս հոսանքին վրայ, խաւարին մէջ՝ կը սթափիմ յանկարծ: Կը զարնէ քունքիս երակներէն մէկը: Վտանգի ազդանշան մը: Ու կը վախնամ ահա կորսնցնելէ այդ գլուխը, բոլոր տառապանքներուս աղբիւրը: Ի՞նչ պիտի ըլլամ առանց անոր, աւելի թշուառ էակ մը, գերի մը ի վեր ցաւ մը կը հալածէ այդ ուղեղը: Յաւէն աւելի նենգ բան մը, որդ մը որ կը սահի անոր ծալքերուն մէջ, սառույց մը որ կը թմրեցնէ զայն, սարդ մը՝ որ կը վերածէ զայն սարդոստայնի մը: Կը քաշուին աչքերուս կոպերը, կ'այրին: Յաւէն աւելի թաքուն բան մը՝ ուղեղիս մէջ խրած ապակի մը: Եւ ահա ուրիշ կոիւ մը, գոյութեան կոիւ: Կը շփեմ յօնքերս, կը ճզմեմ վիզս մատներուս մէջ, կը փակեմ աչքերս: Կը դադրիմ մտածելէ: Բայց ահա կը շարժի ուղեղս այս կատարեալ անբանացման մէջ իսկ, կը շարժի բուրդէ կծիկի մը պէս

ու իր մէջէն կը փայլակէն զանազան լոյսեր: Ու իմս չէ կարծէք գլուխս, այլ մարմնիս կապուած ուռ մը, խուլ, մութ, նեղացուցիչ ու ընկրկիչ...

Ու քունը, երբ գայ, կ'ըլլայ շնորհներուն ամենէն մեծը՝ որուն ոչ սէրը կը հաւասարի, ոչ փառքը, ոչ ալ հարստութիւնը...

*

Անտառը կը ցնցէ զիս քունիս մէջ:

Յաճախ կ'արթննամ աշնան անձրեւոտ գիշերներուն: Քիւէն ընդհատ ընդհատ թափող ջուրը կը նմանի վէրքէ մը ժայթքող արիւնին: Ան կը հոսի Յիսուսի մը կողէն, տիւրը՝ մարդկային խորհուրդով: Առաջ անձրեւին տակ՝ տնակս կամ այգիին վրանը Նոյի տապան մըն էր տղայական անփութութեանս անհունին մէջ: Երջանիկ ու գինով էի հազար ու մէկ գիշերներու պալատի մը մէջ՝ պարուհիներով, նարկիլակներով ու շատրուաններով, տիւրը ու գինով էի այդ անձրեւով երիտասարդութեանս, Փարիզի պանդոկներէն մէկուն մէջ: Պոտլէռական ու Վէռլէնեան շրջան մը: Հիմա տողանցք մըն է ան սիգապանծ գինոտորներու, որ ալ պիտի չվերադառնան: Մակընթացութիւնը՝ դարերու թշուառութեան: Սոսինձ մը՝ որ կը հոսի պատերէն, կը սողայ պատուհանին ապակիներէն վար: Նաւու մը կոտրած կողէն ներս լեցուող ջուր մը: Վիրաւոր թռչուն մը՝ որ կ'իյնայ, կը զարնուի բակին քարերուն: Վիրաբոյժի մը դանակը՝ միսերուս մէջ՝ ուր իր խոնաւութիւնը կը տարածէ եթէրի մը պաղը:

Ե՞րբ, վերջապէս, մեր դանդաղ յառաջդիմութիւնը, սպառելով բոլոր չարիքները, պիտի փոխարինէ մանկութեան այդ երջանկութիւնը, զոր կը խլէ ան մենէ իբրեւ խեղճութիւն: Խոնջ ու թշուառ եմ: Ե՞րբ, ծովերէն անդին պիտի ողջունենք այդ գիտակից արդարութիւնը մարդոց: Ե՞րբ պիտի տեսնեմ իմացական քաղաքի մը կերտումը հայրենի հողերուն վրայ, միակ հնարաւորը այլեւս եւ սակայն վեր՝ բոլոր խեղճ անկախութիւններէն՝ երբ այլեւս եղբայրութիւնը կ'իշխէ ցեղերուն վրայ: Անտուն ու մինակ եմ եւ կ'ուզեմ տուն մը եւ հայրենիք մը՝ ձգտումիս հաւասար: Ե՞րբ վերջապէս, համոզուած՝ պիտի լծուիմ գայն կերտելու աշխատանքին, իմացական այդ ոստայնին՝ ուր պիտի չտեսնեմ այլեւս յիմար նայուածքներ: Ե՞րբ պիտի գտնեմ ճշմարիտ բառերը երգելու համար դարերն ի վեր իր խորհուրդին զոհ՝ տառապած ազգիս իմաստացումը:

Մինակ եմ ու հալածուած կեանքէս՝ որ կը հեզնէ, կը վերածէ զիս ոչինչի: Բայց մեծ է դեռ ընդդիմութիւնս: Ու, ի վնաս ինծի, կը մեծնայ քիչ քիչ այդ ոչինչը, կը ծաւալի, կը տարածուի, սերունդներէն ինծի եկող ու իմ մէջս վերջանալու տագնապէն բռնկած՝ զիս հրկիզող կրակով մը՝ դառնալու համար հրձիգ ջահ մը...

Կը վառէ, կը խորտակէ աշխարհի բոլոր արգելքները, հեզնելով բոլոր կարծիքները: Ժամն է երբ մահն ու կեանքը կ'անցնին ալիքներուն մօտն եւ ես՝ մէկէն միւսին մէջ՝ կը սահիմ մէկ մանգաղէն միւսին առջեւ: Ահաւոր երկուքն ալ: Կ'արիւնի գոռոզութիւնս: Կը կարմրի ծովը կիսաբաց աչքերուս դէմ: Կ'աճի բարրութեան եւ անմեղութեան սէր մը: Ու աճող, տարածուող միսերուս այդ անսահման տարածութեան մէջ՝ կորսուած անհետացած կէտ մըն եմ: Ու ալիք ալիք՝ կը թաւալին ծանօթ ու անծանօթ դէմքեր, մղձաւանջային ու խռով, ուրախութիւն, ծիծաղ, հեզնանք ու մախանք, արհամարհանք եւ բողոք իրենց դէմքին, որոնք ապակիի պէս թափանցիկ՝ կ'անցնին մէջէս, կ'արձագանգեն: Ժամն է ուր սիրտս կը զարնէ վէրքի մը նման, ու ձեռքերս կը փնտռեն զայն փեթթելու եւ նետելու համար կուրծքէս դուրս: Կը խօսի զիս զնացքներէն դուրս նետել ուզող ստուերը, կը համոզէ, ներկայացնելով ինծի մահը իբրեւ միակ փրկութիւնը, միակ գեղեցկութիւնը կեանքին բոլոր տգեղութիւններէն վերջ: Եւ երբ պատրաստ կը զգամ զիս այդ արարքին, կը վախճամ ինքզինքս եւ կը փնտռեմ բոլոր փաստերը ապացուցանելու համար թէ փախուստ մըն է այդ մահը եւ ոչ թէ լուծում մը: Պէտք է մնալ, ընդհակառակը, եւ նորոգել խորտակուած կամուրջները, վերահաստատել հաղորդակցութեան ճամբաները, իմացականութեան իշխանութիւնը:

Ժամն է երբ կողքիս պառկող կինը կը դառնայ անօգուտ՝ փրկելու համար զիս: Ինչո՞ւ խանգարել իր արդար քունը: Իմաստ մը չունի արդէն տառապանքս իրեն համար: Ու երբ այսպէս կախուած եմ մագիթելէ մը՝ անդունդին վրայ, որուն մամուտ, մածուցիկ ժայռերը կը սահին ձեռքերուս տակէն, ժամացոյց կը թուի փրթելու մօտ ուրիշ թեւ մը: Կը քակուի իր հիւսկերը մարմնիս ծանրութենէն, կը կտրին մէկ առ մէկ: Պիտի իյնամ: Ժամն է ապրումներէն ամենէն պիւրկին: Զգացում ու մտածում կը յաջորդեն արագ անցքով մը: Կը քակուի, կը տարածուի, կ'ամփոփուի ամբողջ կեանքս, ու կը դառնայ կիզիչ՝ կէտը ուր կը կեդրոնանան ճշմարտութեանց լոյսերը: Ու այրող հոգիս կ'արձակէ այն առնի իր ամենէն մեծ դառնութեան բոցը գեղեցկութեան դէմ: Զարիքներուս, սայթաքումներուս ու ցաւերուս արմատը: Բարձրութեան այդ ծարաւը բացած է առջեւս վիհերուն ամենէն սեւն ու խորը: Անցած եմ տարիներուն մէջէն ստուերի նման, զրկանքով,

նախատուած ցեղի մը ցաւով, սպասելով, ընդվզելով, պրկուելով, երջանկութեան յոյսով եւ կ'երթամ դէպի հող՝ առանց ապրած ըլլալու: Եւ երբ հասած եմ վհատութեան այս եզրը, ինչ աւելի իմաստուն կը տեսնեմ մարդոց ամենէն անասնայինը: Կը նախանձիմ անկէ իր դիւրին կեանքին համար: Անկէ որ կը մտածէ լոկ ինքզինքին: Կ'երազեմ տնակ մը անտառապահին տնակին նման ու ապրիլ անյայտ, հեզ, խոնարհ, բազմութեան ամենէն վարի խաւին վրայ: Ծովափ մը միայն՝ քաշելու համար հանգիստ քուն մը ջուրերուն օրօրով, ճգնաւորի մը քարայրը, քաւելու համար մեղքերուն ամենէն մեծը, գեղեցկութեան սէրը: Ժամն է ուր մտածումս գոռոզութեամբ կը հալածէ իր գոռոզութիւնը, իմացականութիւնս կը փարատէ ինքզինք: Ու ան կը դաւէ ինքզինքին դէմ՝ մղելով զիս իրմէ վեր՝ դէպի հօրս ու մօրս Աստուածը, խնդալու համար պահ մը վերջ՝ իմ պարտութեանս վրայ: Որովհետեւ այն պահուն՝ երբ քայքայուած, սպառած՝ կը դիմեմ Արարիչին, հայցելու համար քիչ մը անդորրութիւն ու բարութիւն ու զինք սիրելու սէր եւ հաւատք, ան, մտածումս, կը դնէ իր ճիրանները սատանայական բարակ մէջքին ու կը ծիծաղի, եգիպտական թռչնազլուխ աստուծոյ մը պէս: Ու իր խօսքերը ճշմարիտ են զարհուրելի կերպով: «Կը դիմես անոր զոր կը նկատէիր տգիտութեան մը արդիւնքը եւ այն ատեն միայն, երբ վտանգի մը առջեւ ես, կամ բանի մը կարօտը ունիս...»

Ու մինչ կը բարձրանայ այդ ձայնը, աշունը, սուկող հովին հետ, ուրիշ մը, կողկողազին՝ կ'ընդունի իր թշուառութիւնը: Ու այդ երկու ձայները կը մօտենան, կը զարնուին իրարու: Կը փլչի հոգիս: Տառապանքս կը յայտնուի իբրեւ մեղք: Մեղք նաեւ աղօթքը: Մեղք՝ բողոքը: Արարիչը կատարելութիւն մը միայն կրնայ ըլլալ, ըլլալու պարագային ու կատարելութիւն մը ոչ տալ գիտէ ոչ ալ առնել: Բայց աղերսող ձայնը, այնքան ժառանգական, այնքան բնական այս պահուն, կը գտնէ միշտ բարձրանալու ճամբայ մը՝ մտածումիս բոլոր արգելքներուն մէջէն:

«Մեղա՛յ չար խորհրդով մտացս, նենգութեամբ, ատելութեամբ, խեթիւ, մախանօք, յաշխանօք, թուլութեամբ...»

Ու հեռուն, ծառերէն մէկը, ծեծելով կուրծքը, փեթթելով իր մեղքերը, կը նայի խաւարին՝ հաւատքէն լուսաւորուած, խօլ աչքերով, աղաղակելով կրկին ու լուծեան մատնելով մնացեալ ծառերը:

«...Պունկական խորհրդով, արուական, իգական, անասնական,

գրաստական, գազանական, 'ի գիշերի եւ' ի տուընջեան, երազական գիշութեամբ եւ անըջական գարշ աղտեղութեամբ... Մեղա՛յ ա-մենայն յօգուածովք շինուածոյս եւ ամենայն անդամօք մարմնոյս... Վերամբարձ ոտնահարութեամբ եւ վայրաքարշ մեղկութեամբ, յաջ եւ յահեակ խոտորելով...»

Ու մինչ ծառը, իր բոլոր ուժերովը, կը փորձէ անջատուիլ հողէն, կը զատուի անկէ քիչ քիչ հօրս պատկերը ու կը տեսնեմ զինքը այնպէս ինչպէս տեսայ գիշեր մը, իր ծեր ու տփռոյն գլուխը հակած գիրքի մը վրայ: Ան լսած էր իմ անկողինէն ելլելս բայց չէր դառնար նայելու ին-ծի, երբ բանալով դուռը, կը մտնէի սենեակէն ներս, կը մօտենայի իրեն բոպիկ ոտքերով: Իր աչքերը չէին տեսներ զիս: Իր պզտիկ տղան ցուրտէն ու անքնութենէն ու կեանքին վտանգներէն զգուշացնող մարդը չէր այլեւս այդ պահուն, այլ մէկը որ հեռու է աշխարհիկ բոլոր հոգեբէն: Կը կարգար: Նոր է որ կը գտնեմ բառերը կախարդական իր փսփսուքին:

«Զորն ասեմ, կամ զո՞րն խոստովանիմ. զի անթիւ են ցաւք իմ եւ անբուժելի են վէրք իմ...»

Տարուած Աստուծոյ պատկերով՝ ան գլուխը կը դարձնէր մարդերէն՝ իր վերջին տարիներուն: Հասա՞ւ իր ճշմարտութեան, թէ եղաւ անէացում մը միայն: Բայց ի՞նչ փոյթ: Ան զնաց վսեմութեան մը ճամբով: Կարօտով կը բռնեմ այս յիշատակը աչքերուս դէմ: Բայց ի գուր: Անօգուտ՝ պատգամը զոր կը բերէր հայրս գիշերին խորէն: Անօգուտ նաեւ աղօթքին կախարդական բառերը որ մխիթարած էին սերունդներ: Կը շարունակուի խարշափը: Եւ այն ատեն, այն ատեն թափառում տերեւի մը՝ բակին մէկ ծայրէն միւսը, պզտիկ դա-դարներով, որոնց ընթացքին տեղի կ'ունենայ լռին խօսակցութիւն մը աչք աչքի՝ իր եւ հովին միջեւ ու միշտ անհամաձայն՝ կը դառնան չորս պատերուն միջեւ: Ու այդ մէկ հատիկ տերեւը կ'առնէ քիչ քիչ անսահ-ման կարեւորութիւն մը: Կը հետեւիմ անոր մոլորումին՝ բոլոր մտա-ծումներուս մէջէն, որոնց վրայ կ'աւելնայ նաեւ քնանալու անհրաժեշ-տութեան գաղափարը, աշխատանքին հոգը եւ աշխատանոցէն եկած դառնութիւնը, գործէն զրկուելու վախը: Ամբողջ ուշադրութիւնս կը կապեմ տերեւին, կարծէք թէ ճակատագրական խորհուրդ մը ըլլար եւ ամբողջ գոյութեանս եզրակացութիւնը: Օ՛ր գիտակցութիւնը մեր թշուառութեան: Բայց ինչ բարիք, ուղեղս՝ այդ անկատար գործիքը, որ կը տեսնէ իր անկատարութիւնը, որ կը մխիթարէ զիս՝ աշխարհը վերածելով տերեւի մը: Երակներէս կը հոսի հպարտ անդորրութիւն մը: Ի՛նչ մեծ բարիք այդ յուսահատութեան ետին: Կը կատարուի քիչ

քիչ հրաշքը: Կը քակուին քիչ քիչ պրկուած ջիղերը ու կ'անցնի մարմինէս թուլութեան հաճոյքին առաջին ալիքը, առաջին օրօրումը: Գլուխս, որ կ'այրէր աշխարհի բոլոր չարիքներուն կիզիչ աւազովը, կը կծկտէր, կը կտրէր՝ հնդիկի մը ձեռքին մէջ պզտիկ գունդի մը վերած-
ւող կտրուած գլուխի մը նման, կը դադրի ցաւելէ: Կը սուզուի մերթ քունին մէջ, կը վերադառնայ: Ու կը փնտռէ տերեւին ձայնը: Ու տերեւը կը յայտնէ ներկայութիւնը, կու տայ իրմէ սպասուած ապահո-
վութիւնը, իմաստութիւնը, եթէ կ'ուզէք, քիչ մը աւելի հեռուէն այլեւս: Ու հեռուէն այլեւս, խոնջէնքիս բամպակային տարածութեան մէջէն, կը լսուին վերջին խօսքերը տուամին, նուազ ազդեցիկ հիմա:

«Վատնեցիր կեանքդ: Ի՛նչ գեղեցկութիւն կը յուսաս տակաւին: Քեզի կը մնայ կեդծել, խաղալ բոլորին պէս... (լռութիւն մը): Ապրիլը աղտոտիլ է... եւ դուն ապրեցար մինչեւ այս տարիքդ... կրնաս դեռ ապրիլ... եւ կարեւորը այդ է...»

*

Աշունը, կը գտնեմ խաղաղութիւնս անյուշ բերդի մը մէջ:

*

Այս բոլորը կը դառնան աւելի մեռելային՝ ձմրան գիշերներուն մէջ՝ երբ ամլութիւն մըն է անտառը ձիւնին տակ, լռութիւնը ունայնութեան: Սառած են լիճերը, սառած նաեւ ջրվէժը: Լուսինն իսկ կը ժպտի սառոյցէ ակունքերով: Կրակին պակասը տանս մէջ կը դարձնէ զիս գերին ակողինին՝ որուն մէջ անքուն, կ'ունենամ գերեզմանի մը խորը ողջ ողջ թաղուածի մը ճակատագիրը: Կը խեղդուիմ: Կը սպասեմ լոյսին որ կ'ուշանայ: Տուամը կը վերջանայ վերի յարկէն եկող ժամացոյցի մը զանգակով: Մարդը կ'ելլէ գործին երթալու համար: Կեանքը իը յայտնութիւնը կ'ընէ: Շունչ կ'առնեմ ու կ'իյնամ քուներէն ամենէն անուշին մէջ: Պիտի ապրիմ առանց յոյսի: Ահա գեղեցկու-
թիւնը կեանքին:

Ու ես կ'արթննամ հսկումի դատապարտուած մէկու մը պէս գարնան եւ ամրան գիշերներուն մէջ: Ու երբ, որոնումէ մը վերջ, կը վերադառնեմ մտերմութիւնը սենեակիս իրերուն, կը ճշգրեմ զիրքս, ժամանակը եւ կը ճանչնամ անձս, կը սկսի մաքառումներուն ամենէն ահաւորը, հասնելու համար նաեւ յաղթանակներուն ամենէն չքեղին:

*

Ամառը, կախարդական է Վէնսէնի անտառը:

Խռովք ու խանդավառութիւն կը յաջորդեն միշտ:

Լուսաբացին մօտ կը լսուի յանկարծ թռչունի մը ձայնը, այն պահուն երբ անքնութենէ մը վերջ՝ սպառած կը թաւալիմ քունին մթին բայց մոգական զառիթափին վրայ, մեծնալով ձիւնագնդակի մը պէս, ժողվելով ճամբուն խաւարը, փաթթուելով տեսիլներու մէջ, զօրանալով եւ սակայն ծանրանալով նոյն ատեն անոնց կուտակումէն, սուրալով դէպի վիհը: Ու թռչունին այդ ճիւղը կը կեցնէ յանկարծ դիս: Կեանքին բիւրեղն է որ կը հնչէ կարծէք: Եւ ահա ուրիշ մը որ կը բացուի մէջս լուսեղէն դրօշի մը նման: Կը փայլին հոգիիս բոլոր սեւ խորշերը ու բոլոր ոսկորներս: Ժամն է խորհուրդներուն խորհուրդին: Ժամը օդին ու ծառերուն վերացական սարսուռին:

Խօսակցութիւն մը ծառէ ծառ՝ գերիրական ձայներով, անծանօթ պատմութիւն մը, ընդհատուած մերթ բողբոջներով, մերթ ամբարտաւան բայց անուշ շեշտերով: Երգ մը մերթ, պայծառ, ապառափ մը ճեղքէն հոսող ջուրի մը յորդումով: Ուրիշ մը մեղամաղձոտ, քաղցր, անմեղ, փայլուն՝ ինչպէս մեղրը, հեզ՝ ինչպէս երգը սիրահարին վերադարձը երազող կոյսին: Թեւերու թրթռացում մը մերթ՝ հպարտ ու խանդավառ: Ու ճիւղերու ծփանք մը: Մլարձակում մը լոյսի, ձայնի եւ բոյրի՝ բազմահազար խեղդերով:

Խաւարէն վերջ, լուսաբացը ունի շնորհի մը գեղեցկութիւնը: Երանութեան պահ մը կայ քունին ու զարթնումին միջեւ: Երկնքին պէս, կը բացուի կարծէք ամբողջ մարմինս, կը դառնայ թափանցիկ իրերուն եւ էակներուն առջեւ: Ունիմ յաղթանակ մը տարած ըլլալու անյայտ տպաւորութիւնը: Ունիմ ապրելու գեղեցկութեան զաղտնիքը: Զանազան են լուսաբացները: Վեհութիւն մըն են անոնք աշունը, անուշ՝ յիշատակին չափ սիրելիի մը որ հեռացած է մենէ եւ որուն վերադարձին կը սպասենք: Զմեռը՝ այդ անուշութիւնը կը դառնայ կարօտագին, երբ մշուշ է դուրսը եւ ելեկտրական լոյսով կը հագուիմ եւ գործիս կ'երթամ արեւը չտեսած: Գարունը՝ կը լսեմ արդէն սիրածիս քայլերը: Խռովքի մէջ է հոգիս: Ու կու գայ ամրան լուսաբացը, ամենէն շքեղը: Լոյսը կ'ողողէ գիս: Կ'ողողեն գիս՝ բոյրերը վայրի շագանակներուն, թմրիներուն եւ աքասիաներուն: Օդը կը հնչէ շուրջս բարակ փողերէ բխող դողերով ու շողերով: Շքեղ մանաւանդ՝ երբ չունիմ գործի երթալու հոգը: Կեանքէն հեռու՝ ես գայն կ'ըմբռնեմ այն ատեն խորապէս, իր անարատ էութեամբ, շնորհի մը պէս: Ան կը յայտնուի ինծի՝ իր ամբողջ վսեմութեամբ, երբ չեմ խորհիւր այլեւս մեր առօրեայ ու ստիպողական ու շատ անգամ անիմաստ ճիւղերուն, աշխատանքին, հացին ու զանազան վայելքներուն եւ զրկանքներուն,

գաղափարներուն որոնց համար իրար կը հալածենք կեանքն ի վեր: Ծուլութիւնը կը դառնայ սրբութիւն մը: Յաղթանակ մը: Շնորհ մը: Ու հոգիիս խորէն կը բարձրանայ երախտագիտութիւն մը բնութեան ու մարդոց հանդէպ: Ուժհետեւ, պիտի ունենայի՞՞ այդ երանութիւնը՝ եթէ չըլլային անոնք: Ծուլութիւնը պտուղն է մեր յոգնութեան: Շնորհը արդիւնքն է բարիին ու չարին բախումին: Ամբան լուսաբացը ունի տօնի մը մեծութիւնը: Կը զգամ յստակ մաքուր ու արդար անդորրութիւն մը կեղծիքներէն վեր... Յարութիւն մը:

Ի՞նչ պահ: Դուրս կու գամ կարծէք լռին ծովու մը խորէն: Կը լսեմ: Կը զգամ: Կ'արձագանգեն թռչուններուն երգերը գաղջ ու պայծառ բիւրեղի մը մէջէն: Փառաբանութիւն մը: Անպատմելի ուրախութիւն մը: Յուզում մը սիրածը գտնողի: Վախի ու վշտի նկարագրութիւն մը: Ու սիրոյ գինովութեան երգ մը: Ու այդ բոլորը կ'աճին, կը ճիւղաւորուին լուսեղէն բուսականութեան մը պէս: Ու կը ցրուին քիչ քիչ անոնց առջեւ ներքին ստուերները, լքելով իրենց գաղտնի ու անհեթեթ աշխատանքը, կը հեռանան ալիքներու ծփանքով, տռամի մը դերակատարներուն նման, կամ խաւարի մէջ դղեակ մը քանդելու լծուած ոգիներուն պէս: Թռչուն մը կը հալածէ զանոնք Ձատիկի ոստէ սուլիչի ճիւղով:

Ի՞նչ պահ: Աչքերս փակ՝ ես կը սահիմ անսահման ու հեշտալիք տարածութեան մը մէջէն, քակելով մէկ առ մէկ ցաւիս, խոնջէնքիս, տրտմութեան ու յուսահատութեան կապանքները, թեթեւալով, բարձրանալով դէպի լոյսը, դառնալով թափանցիկ ու պայծառ: Ու լուսածագը, փոխն ի փոխ կ'ըլլայ երազային կին մը, վիհերէն վեր թեւածող թռչուն մը, ծառի մը կատարը, աղբիւր մը՝ ուրկէ կը հոսին բոլոր բարիքները: Ի՞նչ պահ երբ տակաւին չեմ ճանչնար ես զիս, չեմ առած ինքնութիւնս ու չեմ գիտեր ուր ըլլալս: Ամէն ինչ յստակ է արտակարգօրէն, ամէն ինչ. մէկ ոստէն միւսը սլացող թռչունին թեւաթափը, տերեւներուն սարսուռը, թաւիչը կատուի մը թաթերուն, շան մը ոտքերէն քակուող երկաթէ թելը, աւելի մը աղմուկը՝ որ կը յիշեցնէ պարուհիի մը երկար քղանցքը, բայց մանաւանդ աւելը մօրս՝ որուն ձայնով կ'արթննայի դպրոց երթալու համար: Մայրս, աւելով պարտէզը, կը մօտենար պատուհանիս, կը մաքրէր նաեւ հոգիս ամբան ամէն լուսաբացի: Ու ինծի կը թուի թէ այս բոլորը իմ մէջս են: Ձուլուած են ներքին ու արտաքին աշխարհները: Ոչ մէկ սահման: Ու ես ամէն կողմ եմ, երկրագունդին հեռաւոր ծայրերուն վրայ, տարտամ վերլիշումովը ապրած երկիրներուս եւ քաղաքներուս, տեսած դաշտերուս ու արտերուս, ծառերուս ու ճամբաներուս, ծովերուս ու գետերուս: Զարմանալի է տիրացումը այս բոլորին՝ երբ

հեռու եմ անոնցմէ եւ որոնց պէտքը չեմ զգար: Պէ՞տք է հետեւցնել թէ աւելի մօտ եմ Արարիչին երբ չեմ մտածեր Անոր ու կ'անգիտանամ Զայն, երբ շահախնդիր ազօթողը չեմ, անձնասէրը՝ որ միշտ բան մը կ'ուզէ երկինքէն, կամ անոր դէմ ելլողը, որ, դարձեալ անձնականու-թեամբ՝ կը քէնոտի անոր զլացումներէն:

Կախարդական է Վէնսէնի անտառը: Հասած եմ փորձառութեանց ներքին խտացումին: Ունիմ ջերմեռանդ հաւատացեալի մը երանու-թիւնը առանց հաւատքին: Ծառերուն կանաչը կը փայլի տարբեր սրբութեամբ մը: Քաղաքը կ'որոտայ տարբեր խորհուրդով մը: Լոյսը՝ կիսաբաց կոպերուս տակ՝ կ'առնէ նշենիններու ծաղիկներուն գոյնը:

Ու արեցեցում մըն է այս քաղցրութիւնը, անոր նման՝ զոր կը զգայ ճամբորդը, փոթորկոտ գիշերէն վերջ, նաւուն ցուկին վրայ, լուսաբացին տակ երեւցող նոր, անծանօթ եւ յոյսերու քաղաքի մը առջեւ: Ծնորհը իմացականութեան, որ կը յառնէ իր մոխիրներէն, իր կենսունակ, կորովի ու յաղթական գալուստին առաջին յուզումը, լուսաբաց մը լուսաբացին մէջ, ուր սիրտ ու մտածում հաշտուած են եւ ուր գեղեցկութիւնը կը դառնայ կրկին գեղեցկութիւն, խան-դավառութեան աղբիւր: Լոյսը՝ կիսաբաց աչքերուս դէմ ունի Բար-թէնոնի մը մարմարին ճերմակութիւնը: Կ'ելլեմ անկողինէս, նորոգուած, թարմացած, մաքրուած:

Ու ծառերուն դէմ, սեղանիս առջեւ կը սկսի իրական կեանքը:

Յաղթանակ մը, շնորհ մը: Հաւատք ու ուրացում զուրկ են նշանակութենէ: Մոռցած եմ բոլոր կեղծիքները: Կեանքը նորութիւն մըն է առջիս: Կ'ապրիմ հրաշքի մը մէջ: Տէրն եմ բոլոր ուժերուս: Յորդող կամք ու խանդավառութիւն եմ: Արտադրող ուժ մը, խոչալներէն ու նենգութիւններէն վեր, բարի՝ բոլոր չարիքներուն դէմ, հաշտ անկարելիին առջեւ, անտարբեր՝ արտաքին բոլոր խանդա-վառութիւններուն հանդէպ, մէտիւմը սրբազան խորհուրդի մը, մեղու մը՝ որ մեղըր կու տայ առանց մտածելու, շերամ մը՝ որ կը կորսուի իր մետաքսէ թելերուն տակ: Թռչուն մը որ գինով է իր ձայնին բիւրեղը պարպելով:

Վէնսէնի անտառը կը տանի զիս մինչեւ ծայրագոյն վերացում:

Կախարդական է Վէնսէնի անտառը:

Կանաչութիւնը կ'ուռի առաւօտեան ջերմէն, կը տարածուի, թարմ, առատ ու վսեմ՝ կը յորդի մակընթացութեան մը նման՝ տանիք-ներուն վրայէն, կը հոսի խառնուելով պայծառ ու արդար լոյսին որ կ'աճի անդադար:

Այս անտառին մէջ, կ'ըսեն, կաղնիի մը տակ, դարեր առաջ, թագաւորներէն մէկը, Աէն Լուի, խաչակրութենէն վերադարձին, իր պարտութեան, գերութեան ու ազատագրութեան յիշատակներով իմաստուն՝ կը դատէր յանցաւորները ամենայն արդարութեամբ: Ծառերը կու տան մերթ անոր անունը, երբ լուսաբացը կը թափանցէ գիրենք լուսարձակի մը պէս: Այն ատեն, դարերուն մէջէն, իրականութիւնը կը վերածուի առասպելի մը ու առասպելը իրականութեան: Ու կեանքը, երազային այդ պարապին մէջ՝ կը դառնայ հրաշք մը: Այս է պատճառը որ ամէն առաւօտ կ'անցնիմ սեղանիս առջեւ ու կը դառնամ խանդավառ, այպանելէ վերջ խանդավառութիւնն ու յոյսը՝ յանուն մոգութենէն զերծ՝ յստակ իմացականութեան մը: Ծշմարտութիւնը կը ծնի կեղծիքէն ու կը դառնայ կրկին կեղծիք: Բայց զեղեցիկ է իրմէ բխող յոյսը: Այսպէս է որ ամէն առաւօտ՝ ներկաս կը քալէ զուգահեռական մանկութեանս հետ: Հին օրերու տղան եմ երբ կ'արթննամ սարսափով: Պահ մը վերջ, կը դնեմ անոր առջեւ խաչակրութեան, պարտութեան, գերութեան եւ ազատագրութեան յիշատակներս: Ու կը կատարուի հրաշքը: Տղան սրբութեան մը կը վերածէ դառնութեանս արջասպն իսկ որմէ կ'առնէ իր անգործութիւնը: Ու կ'ըլլայ ներդաշնակութիւն: Այդ արջասպը կը դառնայ բարութիւն, կարեկցութիւն ու հայրենասիրութիւն: Կինը, քունին մէջ՝ կ'երեւայ աւելի զեղեցիկ ու վսեմ, քաջ, աւելի ողբերգական՝ իր արգանդին ցաւովը, մարդերէս աւելի վեր: Ու էջերս, որ, գիտեմ, պիտի երթան մոռացութեան վիհն ի վար, բոլոր էջերուն պէս, կը ծածկեն պահ մը այդ վիհը՝ սրբազան լոյսի մը նման, երբ լուսաբացը կը թափանցէ հոգիիս խորերը: Ու կեանք կ'առնեն կրկին սառելիւ մօտ երազները...

Անգործութիւն՝ ալեկոծումէն վերջ: Օրհնեալ՝ լուսաբացի արեւը: Օրհնեալ՝ նաեւ ինծի հետ տառապող, ճերմկող մազերով կնոջ սրբազան ձայնը, այն որ անկեղծութեամբ ու բարութեամբ կու տայ անունս ամէն առաւօտ: Ի՛նչ պիտի ըլլայի առանց անոր: Հայրենիք մը, աղբիւր մը՝ ինծի յոյս ու կորով տուող: Ան այնքան մաքուր է որքան բարձրերէն եկող արեւին լոյսը եւ արդար: Եւ այսպէս, երախտագիտութեամբ կը մօտենամ անոր ամէն առաւօտ: Յուսահատութիւնը կ'աճի մինչեւ յոյս ու խանդավառութիւն՝ այս բոլոր բերեղներուն առջեւ:

Մոգական է Վէնսէնի անտառը:

Յուլիս 1947, Վէնսէն

Ն. ՍԱՐԱՅԵԱՆ